

Poznámky a citace

Vtipný básník – a žádný bohém či hospodská existence, ale schopný obchodník a zastánce svobody podnikání.

Mnoho Havlíčkových článků, zejména už svým názvem příznačný: Svobodný výrob a svobodný obchod, Slovan 29.3. a 12.4. 1851

dále viz <http://www.cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=239>

Ilona Bažantová ... [et al.] Karel Havlíček Borovský--liberální politik a ekonom [texty ze semináře z 29. října 2001], CEP, Praha, 2002.

T.G. Masaryk rád jeho některé zásady i slogany přebral ...

Příklady:

- revoluce hlav a srdcí: článek Revoluce – Slovan

Já vůbec jsem veliký nepřítel revolucí se zbraní a držím hlavně na revoluce ve hlavách a srdcích. Ne snad proto jsem nepřítel těchto revolucí, jako bych neuznával právo národu se zbraní se obořit proti násilí a bezpráví, se zbraní si dobytí svou svobodu. Také se neštítím povstání se zbraní z nějakého snad nedostatku zmužilosti, neboť jistě nahlíží každý, že člověk, který pod libovolnou a násilnickou vládou stojí v prvních řadách zákonného odporu a zjevné nepřízně proti této vládě. Já vůbec jsem veliký nepřítel revoluc se zbraní a držím hlavně na revoluce ve hlavách a v srdcích. Ne snad proto jsem nepřítel těchto revoluc, jako bych neuznával právo národu se zbraní se obořit proti násilí a bezpráví, se zbraní si dobytí svou svobodu. Také se neštítím povstání se zbraní z nějakého snad nedostatku zmužilosti, neboť jistě nahlíží každý, že člověk, který pod libovolnou a násilnickou vládou stojí v prvních řadách zákonného odporu a zjevné nepřízni proti této vládě, který již konečně své jméno jako heslo a terč všem protivníkům, bujným na svou okamžitou moc vydal, že, pravím, k tomu neméně odvahy jest zapotřebí, jako k násilnému povstání. Naopak vidíme, že skoro při všech nezdařených revolucích obyčejně vůdcové a původcové jejich mají dobrou příležitost ještě v pravý čas se odstraniti a někde v cizí zemi všem následkům nemilým pro osoby své se vyhnouti, jako toho právě v našich dobách na Vlaších, Maďarích, Němcích atd. příklady máme. Revoluce se zbraní nejsou nikdy tak nebezpečné pro osoby původců svých, jako pro národy, jest to hra v loterii s budoucností národu a nezávidím nikomu tu odvalu, která jej každou chvíli k podobné loterii hotového najde. ...

To jest přirozená a patrná věc: neboť revoluce jest jenom prostředek ke zbavení se od špatné nenáviděné vlády, ale ona ještě není sama v sobě prostředek k založení a udržení dobré vlády. Tu věc musíme míti především na zřeteli. Revoluce každá jest sama v sobě neštěstí, ale tenkrát, když toto nevyhnutelné neštěstí udělá možnou cestu k budoucímu většímu štěstí, tenkrát musí každý moudrý tuto nehodu snéstí trpělivě v naději onoho po ní následujícího blaha, tak asi jako se nepříjemnému rozkousnutí ořecha pro jádro, které obsahuje, rádi podrobujeme.

Také tak nebude nikdo moudrý dělati revoluce pro revoluce samé, nýbrž jen proto, aby na ně následovati mohla dobrá vláda a kde nemám jistotu neb pevnou naději, že by po provedené revoluci se mohla zařídit a udržeti dobrá vláda, tam jest hřích nad národem raditi neb působiti k revoluci, neboť uvalují se na národ jenom nehody revoluce, aniž mu mohou pojistiti jakých výhod z toho. Neštěstí, ztráty revolucí způsobené trpí národ, ale užitek z toho nemá nikdo jiný než ti, kteří se skrze revoluci k vládě dostali a nyní místo předešlé, revolucí zrušené vlády, zase mohou kořistiti z národu.

Jenom národ zachovalý a vzdělaný může míti svobodu a spojenou s ní dobrou vládu, tuto pravdu, které nás učí zkušenost dějepisu, musíme vždy především na zřeteli míti. Národ nevzdělaný, kdyby se celý zkrvácel samými revolucemi, nedocílí přece svobody a práva, nýbrž bude vždy zase brzy ošizen a do libovlády nazpět vtlačen. Národ mravně zkažený byť by i vzdělán byl, přece zase svou pokažeností plete vždy sám na sebe metlu absolutie.

- **heslo Já pán, ty pán:** je na více místech Havlíčkových spisů, např.

Potřeba federace – Národní noviny, 5. 5. 1849

Jediný platný prostředek proti tomuto utiskování jest, když se více slabších národů dohromady spojí a jeden druhému pomoc obětuje, tak aby mohly spojenými silami přinutit větší národy ke spravedlivosti a hájit proti nim společně svou svobodu, neodvislost a právo. Pak jest spíše naděje na bratrství, když každý může říci: Já pán, ty pán!

- **protiklad demokracie a aristokracie:** Svobodný výrob a svobodný obchod, Slovan 29.3. a 12.4. 1851

Směr dobrý nynějšího věku jest docílití, aby každý sám v poctivosti užíval ovoce práce své, přičinění svého, schopností svých a jmění svého, což docílití chce strana demokratů. Jest to ovšem ideal, který se na tomto světě v úplné čistotě nikdy provésti nemůže, ku kterému se ale lidstvo musí vždy přibližovati. Směr aristokratů jest vzdalovati se od tohoto idealu. Demokratie žádá svobodu a právo, aristokratie žádá libovůli a nadprávi.

- **úsilí o sjednocení se Slovenskem**

Slovan a Čech – Pražské noviny, 15.2.-12.3. 1846

Spisovní jazyk na Slovensku – Slovan 1850, tiskem Františka Procházky v Kutné Hoře, říjen, listopad, prosinec, str. 1546-1551; 1644-1649; 1671-1674

... a dokonce obdivně připustil, že Karel Havlíček Borovský byl jasnější hlava než on sám a že uměl myšlenky lépe formulovat a vystylizovat.

Úsměvy T.G. Masaryka, Riopress, Praha, 1999, ISBN 80-86221-05-9
str. 31

Pod datem 18. července 1896 si Jan Herben zaznamenal tuto rozmluvu s Masarykem, který řekl:

„Ani vám nemohu říci, jak nápadnou shodu našel jsem mezi sebou a Havlíčkem. Vždyť je to i pochopitelné. Žijeme ještě pořád za skoro stejných poměrů. Gabler a Rieger i jiní vrstevníci žijí dosud mezi námi. Já v Havlíčkovi vidím předchůdce realismu. Jenže Havlíček byl jasnější hlava. Nejsem tak jasná hlava jako on. On umí jasně formulovat a vystylizovat, to já nedovedu. Jsem moc filozof a nedovedu to populárně s lidem.“

Čím více jsou dnes vědci, ale i filosofové vedeni k zaměření na úzké a dílčí problémy, ...

u nás opět hlavně německá filosofie, nejen hegelianství, které sám KHB kritizoval, ale v polistopadových akademických kruzích velice ctění nacisté Martin Heidegger, Carl Schmitt a jim podobní, nicméně terčem Havlíčkovy kritiky by se dnes možná staly i některé příliš specializované proudy analytické filosofie, kvetoucí dnes především v anglosaských zemích.

... vědci ... Běžný provoz „vědy“ dle současné indické filosofky a zastánkyně rolníků i žen, Vandany Šivy slouží silným zájmovým skupinám a přitom stojí mimo kritiku, má privilegované epistemologické postavení a je pokládán za sociálně a politicky neutrální. Věda je rozdělena do úzkých a vzájemně nepřehledných disciplín, přehlíží

celek a vedlejší zhoubné důsledky. Nabízí technická řešení, ale neodpovídá za sociální a politické problémy, které sama způsobuje. Nepřipouští odlišné způsoby pohledu a vědění. Všechny základní procesy nahlíží mechanicky – zkoumané soustavy jsou utvořeny ze zhruba stejných základních a k sobě se nevztahujících složek.

Vandana Shiva – *Staying Alive: Women, Ecology and Development* (Kali for Women, Delhi, 1989); Zed Books, London – Atlantic Highlands NJ, 1991, pbk., 234 str., ISBN 0-86232-823-3, str. 21-22

Vandana Shiva – *The Violence of the Green Revolution: Third World Agriculture, Ecology and Politics*, (1991); London – New York – Penang, 2000, Pb, 264 str., ISBN 0-86232-965-5, str. 21-22

Nic Paget-Clarke – Interview with Vandana Shiva;

<http://www.inmotionmagazine.com/global/vshiva3.html>

... tedy k tomu, aby byli slovy Havlíčka „velicí mistři v malých věcech“, ...

A v čem bychom si my Slované měli vzít Němce za vzor: v politice? v té jsou oni sami nejbídnější školáci, jak zkušenost učí; ve vědě? v té jsou pedanti, kteří si tvrdou skořepinou vědy tak zubí vylámou, že již ani jádro, kdyby se i až k němu probrali, okusiti nemohou; v umění? k tomu jsou buď příliš chladní, buď příliš titěrní, buď zase přeučení; zkrátka by se nejlépe charakterisovati dali, že jsou velicí mistři v malých věcech.

Národní nowiny, 21. 8. 1849 (článek má pokračování v NN 22.8. a 23.8. 1848)

Nová knížka od hraběte Lva Thuna

celý článek <http://texty.citanka.cz/havlicek/nn1-58.html> (Národní Noviny čís. 185-187.)

... tím větší síly nabývá jeho kritika, že si „člověk obyčejně si nevšímá toho, v čem je, a nepozoruje nic z toho, co se ustavičně okolo něho plete.“

Proč jsem občanem? – Slovan, 1.3. 1851

Nic na světě není tak obyčejného jako to, čemu říkáme nevidět pro oči, totiž že člověk obyčejně si nevšímá toho, v čem je, a nepozoruje nic z toho, co se ustavičně okolo něho plete. Kdosi nazval člověka velmi trefně zvířetem zvykovým, čímž se vyjadřuje to, že si člověk časem svým všemu zvykne a že již konečně při věcech ustavičně se s ním a okolo něho opakujících ani nic nemyslí, tak jako by tyto věci musely se zrovna takto dít a jako by se ani jinak dít nemohly.

Lidé již skrze tolik století zvykli si stejným krokem šlapati v tom jhu, které jim od chytřejších, ale zlomyslných spolutvorů na bedra vloženo bylo pod rozličnými zámínkami, také až do konce ve jménu a s udaným plnomocenstvím božím, a které nyní nazýváme státní zřízení. Člověk zvyklý při všem se tázati 'proč?' a 'nač?' (bohužel jest takových lidí posud přece jen malá částka) neví, má-li se více horšiti neb smáti, když tak pozoruje státní zřízení národů počítaných k civilisovaným. ...

Dle jeho zkušenosti církevní provoz odvádí malichernostmi jak od poselství Evangelii, tak i vlastního myšlení. Svými rituály zbavuje lidi kritických schopností a vede je ke slepé poslušnosti toho, co jim někdo mocný poručí.

Proti shromáždění biskupů rakouských

Národní nowiny, 6. 7. 1849

Že se prawá swoboda jenom z lůna církve narodila – jak též páni biskupové prawí – jest věc odporující celé historii. Církew má dosti sprawedliwých, welikých a prawdiwých zásluh, a nedůstojné jest, připisowati ji jiné a cizí. A jak by konečně

mohla pravá svoboda powstati od těch, kteří učí, že všeliká moc, tedy i moc laupežnického tyрана, pochází od Boha, a že se jí musíme podrobiti?

Nowá knížka od hrab. Lwa Thuna – Národní nowiny, 21. 8. 1849 (článek má pokračování v NN 22.8. a 23.8. 1848)

Také myslíme, že se pan hrabě mýlí, pokládaje, že také jest hlavní příčina událostí našich dnů ta, že vzdělané třídy lidu odpadly (aspoň z veliké části) od upřímného živého křesťanství". Pan hrabě myslí beze vsí pochybnosti tak zvané vyšší třídy, tyto ale, pokud známe dějiny světa, vždy se velmi málo drživaly upřímného živého křesťanství, nýbrž více zevnitřních (jim pohodlných) forem, považující svaté náboženství Kristovo více jen za potřebnou uzdu na lid jim poddaný než za pravidlo i pro sebe, a jestli se formálně co nábožnůstkáři chovali, činili to obyčejně z opatrnosti, aby se jim tato užitečná uzda nestrhala. Již ve svaté bibli N. Z. praví se, že snáze je projíti velbloudu skrze ucho jehličí, než bohatému do království nebeského na důkaz, že již to je obyčejná stará vada vyšších tříd co jim pan hrabě nyní vytýká.

„Každý, kdo chce přispěti k poražení světského absolutismu“ musí „bojovati napřed proti církevnímu – ...

Epištoly Kutnohorské II

... duchovní despotie je třikrát tužší než světská.

Svoboda církve – Slovan 1850 – Máj, Červen, Červenec

Tiskem Františka Procházky v Kutné Hoře 1850, str. 34:

Tato svoboda není nic jiného než svoboda biskupů a největší podřízenost jak nižšího kněžstva tak i všech věřících. Víme dobře, že dosavadní zřízení církve katolické středověké jest, a na úplné samovládě ba téměř despotii biskupů se zakládá a víme také, že duchovní despotie třikrát tužší jest než světská: až dosud obmezovala alespoň vláda biskupy, nyní ale i toho nebude. ...

A ty reformy, které nám páni biskupové přislíbují, jaké asi budou? Kromě zavedení liguriánů a jezovitů, s kterým se již nyní poznenáhla počalo, neočekáváme žádných reform, leda snad ještě seminářů pro malé chlapce, aby již z mládí člověk vychován byl v slušné úctě a slepé poslušnosti. ...

Tuto moc ustanovování biskupů, které se poznenáhla všude zmocnily vlády, a skrze kterou zneužívali církve ke svým světským ne vždy chvalitebným oučelům, hlavně k udržení lidu v slepé podřízenosti a k zaopatření mladých synků šlechtických bohatými příjmy biskupskými, tuto moc zanechali páni biskupové bez větších rozpaků zase vládě a byli jen spokojeni, když jim za to vláda ponechala úplnou moc nad kněžstvem a věřícími.

Pokud není náboženství záležitostí zcela osobní a oddělenou od státu, pak „pokrytci, kteří sami nic nevěří, budou ve jménu náboženství pronásledovati poctivé lidi, kteří něčemu věří“.

Epištoly Kutnohorské II

Civilní sňatek manželský, Slovan 1850, tiskem Františka Procházky v Kutné Hoře – říjen, listopad, prosinec, str. 1543-1545

Nejde mu tedy o pouhou „svobodu vyznání“ ve smyslu koexistence více církví, ba ani o svobodu osobní volby církevní instituce, jejíž příkazy by člověk musel napříště poslouchat. Havlíček by rád něco víc: „aby každý mohl „své upřímné mínění o náboženských věcech vyznati, aniž bude za kacíře, za rouhače atd. považován.“

Epištoly Kutnohorské II

Zneužívání duchovní moci vytýká všem církvím, ...

Pozorovatel politický – Slovan, 24.7.1850

Epištoly Kutnohorské XXI:

Zdá se nám, že by se vůbec velmi mnozí biskupové (a to nejen katolíci, nýbrž i protestantští a pravoslavní), když se na Bibli vzpomenou a sami na sebe se podívají, vždycky začervenati měli!

avšak oceňuje přínos reformačních hnutí k osvobození lidského ducha.

Mistr Jan Hus – Slovan, 14. a 18.9. 1850

Není účel tohoto našeho článku, podati životopis mistra Jana Husa, dokonce by se také mýlil ten, jenžto by očekával, že budeme veškeré církevní učení Husovo zastávati, a snad dokazovati, že se od katolické dogmatiky v ničem neuchýlil, a že se zde pouštěti budeme v rozbírání otázky, zasloužil-li právem jméno kacíře, čili nezasloužil: samé to věci, na které my z našeho stanoviska ani zřetel nemáme, spokojující se strany toho jen neomylnou pravdou, že jest v každém ohledu menší vina uchýliti se v něčem od dogmatiky katolické, nežli pálení a mučení svého, byť i chybujiícího v učení bližního!

Zdá se nám však, že až posud mistr Jan Hus příliš obmezeně a jednostranně považován byl jen se stanoviska katolicko-dogmatického a že se zanedbávalo považovati jej se stanoviska národního, politického, literárního, na kterémžto stanovisku se hlavně my nyní postavíme. Až posud byl obyčej náš při vyslovení jména Hus jenom mysliti na rozepře církevní, na půtky hierarchické: my však chceme ukázati, že pro nás Čechy byl Jan Hus důležitější ještě v jiných ohledech, než právě v církevním, a že jeho zásluhy o vlast v národním, politickém a literárním ohledu, jsou v každém ohledu veliké a zasluhující především naší veliké úcty a vděčnosti. Mýlil by se ostatně velice, kdo by myslil, že osud Husův a jeho ohavné usmrcení pocházelo hlavně z příčin náboženských, přesvědčíme se, že mnohem více tu jiné a jmenovitě národní a politické příčiny působily.

Čas, ve kterém se vyskytl v národě našem tento znamenitý muž, dal by se asi v krátkosti takto popsati. Za císaře Karla IV., krále našeho, velmi pečlivého o zvelebení národa českého, nabyla vlast naše zvláště veliké váhy naproti jiným zemím. Karel IV. hleděl se všech stran vábiti do země užitečné vědomosti, tím a zvláště založením vysokých škol v Praze, stala se Praha střediskem jakýmsi nejen Čech, nýbrž i ostatních okolních zemí. Právě ale tím počal se v zemi české a zvláště v Praze zmáhati velice vliv cizinců, zvláště ale Němců, již dříve do země hojnými privilegii vábených, kteří počali velmi na újmu býti vlastním slovanským obyvatelům země naší. Vysoké školy Pražské podávaly zvláště mnohým Němcům příležitosti vtirati se do úřadů, církevních prebend atd. v království Českém, a vytisknouti z nich domácí rozence. To, co až posud vidíme v Čechách, totiž utiskování lidu slovanského skrze německý, nadsazování Němců nad Čechy, dalo se již mnohem dříve v Čechách a jmenovitě po Karlu IV. ve velmi hojné míře. Na vysokých školách zvláště vedli cizinci, hlavně Němci, veliké panování, což domácím tím nemilejší býti musilo, že byli jako odstrčeni sami ve svém domově.

Z druhé strany však způsob tehdejších škol byl takový, že si nejvíce v jakýchsi učených a neužitečných hračkách a marných o slova hádkách libovaly, málo sáhajíc do života skutečného, že jmenovitě tyto školy pranic si poučení a povznesení lidu nehleděly, jsouc jenom výhradně pro jisté stavy, tak že lid sám při všech takových školách vždy stejně nevědomý zůstal.

U nás v Čechách ale již dříve před Husem povstali jednotliví mužové, kteří neužitečnost podobných školních hraček uznávali a o pravé vzdělání lidu pečovali. V osobě Husa ale dosáhlo toto snažení teprva pravé určitosti, v mistru Janu Husovi spojil se odpor proti neslušnému vlivu Němců, touha po vzdělání a zvelebení českého lidu, osvobození jeho od útisků zhejralé a nevzdělané hierarchie v jeden určitý a sebevědomý celek, jakož vůbec tenkrát ani jedno bez druhého obstáti nemohlo.

Nic není nového pod sluncem a věci se ustavičně opakují: tak vidíme v mistru Janu Husovi bojovníka pro liberální a národní věc za jeho časů, a skoro ve stejných okolnostech, jako i my nyní zase bojujeme. Mistr Jan byl hlavní původce toho, že Čechové dostali převahu na vysokých školách v Praze, on přivedl lid k vědomí své národní důstojnosti, mistr Jan Hus jest jeden z hlavních zakladatelů literatury české, on jest ten, jenž porazil v Čechách moc hierarchie a uvedl lid k pravému rozumnému křesťanskému učení ve hlavních věcech¹, on jest hlavní bojovník pro svobodu slova a učení, ovšem ne v nynějších formách, poněvadž tenkrát ani tisk vynalezen nebyl, nýbrž ústním rozšiřováním pravd co vůdce na vysokých školách, co kazatel Pražský a cestující kazatel po rozličných krajích země a konečně i co dopisovatel. Pružnost, kterou za těchto časů projevil národ český, a duševní síla, kterou vynikl jako jedním rázem nade všechny ostatní okolní národy, ukazují nám nejlépe velikého ducha mistra Jana Husa, jehož musíme patrně uznat a považovat za původce všech těchto pokroků.

Fr. Guizot: O reformaci (výňatek-recenze knihy, přeložené Janem Palackým do češtiny, Slovan, 5.7. 1851

Vidíte, pánové, všude, kamkoli reformace vnikla, kdekoli zaujala veliké místo, buď si vítězná neb poražená, měla za následek všeobecný, hlavní a trvanlivý, všude nesmírný pokrok v činnosti a volnosti myšlenky lidské, směřující k osvobození ducha lidského.

ÚČINKY BĚLOHORSKÉ BITVY (1845)

*Pokavad se s Čechů kacířství nesmeklo,
měli v Čechách nebe a po smrti peklo;
co nám, Ferdinande, osud poslal tebe,
máme v Čechách peklo a po smrti nebe.*

Viz též níže

Francouzský právník a politolog Alexis de Tocqueville sice skvěle poukazoval na problémy a nástrahy, jimž čelí modernizující se tradiční společnosti, ...

V celém svém díle, u nás vyšly jeho knihy (jako překlady z francouzštiny) O demokracii v Americe a Starý režim a revoluce

... zato Havlíček jasněji než tento jeho kolísající kolega vysvětluje, proč se země výrazně protestantské (státy USA, Skandinávie, britská území a dominia) definitivně dopracovaly občanských práv, zákonného pořádku a demokracie zhruba o 100 (ale i přes 200) let dříve než katolické země reformací téměř neovlivněné jako Itálie, Španělsko a země Latinské Ameriky:

Viz výše – citace z recenze překladu Guizota

... kolega ...

Je zajímavé srovnání osudu Karla Havlíčka s osudem jeho velkého francouzského kolegy, liberála Alexise de Tocqueville. Viz Zdeněk Zecpal - Před 150 lety zemřel francouzský státník a politolog Alexis de Tocqueville

http://zpravy.idnes.cz/pred-150-lety-zemrel-francouzsky-statnik-a-politolog-alexis-de-tocqueville-15j-/kavarna.aspx?c=A090416_163154_kavarna_bos

výňatek: Již novinář a básník Karel Havlíček Borovský, jehož ještě kratší život se vyznačuje mnoha podobnými rysy, ve svém listu Slovan českého čtenáře s Tocquevillovými myšlenkami seznamuje. Oba muže v chlapeckém věku osobně vzdělávali starší katoličtí kněží a oba při dospívání víru dětství pozbyli. Oba strávili část svého mládí v zahraničí, též díky svým cestopisům se brzy dostali do politiky a byli liberálními poslanci ústavodárných shromáždění během revoluce 1848 - v Paříži a v Kroměříži. Oba prohlašovali podporu generálu Cavaignacovi a považovali Ludvíka Napoleona za nebezpečí. Oběma je pak zakázána politická činnost, u obou se v padesátých letech 19. století rozvíjí tuberkulóza a jejich pohřbů se neúčastní oficiální představitelé, zato obrovské množství lidí. Jako novinář byl Havlíček bezesporu úspěšnější: Tocqueville udržel vydávání svého též programově liberálního listu Le Commerce od června 1844 ani ne rok. Zato režim byl v opožděném Rakousku nepoměrně tvrdší: Tocqueville se po dvoudenním věznění může vposledku uchýlit na svůj zámek a vydávat některé spisy, Havlíček se kvůli tříletému vyhnanství nemůže těšit ani z rodinné zahrádky a rakouští policajti zatím šťourají ve skrýších soukromých domů po jeho spisech, jejichž pouhé vlastnictví mohlo přivést člověka do vězení.

KHB přeložil kapitolu O obecním zřízení v severním soustátí Americkém (Slovan, 17. června 1851, ve vydání Františka Procházky na str. 332-335) a uvádí ji takto: *Nejvyšší moc a bezpečenství národů, jak jsme nejednou měli příležitost vykázati, záleží dole, v obci. Tak jest opravdu, instituce obecní jsou tím pro svobodu, čím jsou školy tak zvané triviální pro osvětu; ony činí ji přístupnou lidu, vzbuzují v něm lásku k ní, učí jak se má s ní zacházeti. Bez nich sice může si národ udělati svobodnou vládu, ale proto nepřivlastní sobě ducha svobody. Kde tedy zvykli jsme obyvatele považovati za nejsvobodnější občany, tam nepochybně také obec shledáme nejlépe zřízenou – tak jest v Severní Americe.*

Máme za to, že právě nyní na začátku doby, kdy naše obce k volnějšímu a samočinnějšímu životu povstávají, bude včas i na místě ukázati zřízení obcí v této nejsvobodnější a zároveň nejosvícenější zemi. Použijeme k tomu známého díla pana de Tocqueville „De la Democratie en Amerique.“ (O demokracii v Americe)

Po těchto úvodních slovech Havlíček otiskuje překlad z 5. kapitoly I. části I. dílu zmíněného díla: úryvek „Pouvoirs communaux dans la Nouvelle-Angleterre“, str. 114-117 (česky Obecní správa v Nové Anglii)

Karel Havlíček též uvádí Tocquevillovu řeč: Tocquevillova zpráva o revisí francouzské ústavy, Slovan, 27. července 1851 - 53/1851, (ve vydání Františka Procházky na str. 138-141)

Srovnání velice podobných postojů k Ludvíku Napoleonovi a generálu Cavaignacovi: OC VI, 2, str. 329 (29.ledna 1851): *Cavaignac était la seule chance de la République; ce n'est pas un homme aux vues larges, mais un honnête homme qui préfère la gloire au pouvoir. Son modèle aurait été Washington.*

OC VIII, 3, str. 513 : *La mort de Cavaignac m'a causé une impression vive. Il faut toujours regretter les hommes qui ont les qualités qui manquent à leur temps. Cavaignac, avec plusieurs petits défauts, avait une véritable grandeur dans l'âme et le cœur très haut.*

Karel Havlíček – článek Revoluce, Slovan, svazek „Leden, únor, březen 1851“, str. 145-149, 210-213

Celý článek byl též souvisle otištěn v:

[Karla Havlíčka Borovského Politické spisy, díl 3, Slovan 1850-1851. Epištoly kutnohorské 1951. Část 1](#) Jan Laichter, Praha, 1902, tam str. 596:

Všimněme si Francouzská a vizme příčiny, pro které se tam při všech revolucích nechce ujmouti pravá svoboda. Veliká část národa jest ještě hrubě nevzdělána, důkaz toho máme ku př. v tom, že vyvolili za hlavu své republiky Ludvíka Napoleona; omámeni pouze slávou a bleskem jména Napoleon, odevzdali vládu nad sebou dobrovolně do rukou člověka, který jest obyčejný avanturník a po ničem jiném na světě netouží, než aby zase mohl státi se císařem. Kdyby byli rozuměli věcem, byli by toho času vyvolili Cavaignaca a byli by pojistili republikánskou svobodu a právní vládu beze všeho snažení po reakci.

... zato Havlíček jasněji než tento jeho kolísající kolega

Hlavní kontrast v díle Alexise de Tocquevilla v ohledu politicko-náboženského uspořádání není do té míry jako u Havlíčka mezi katolictvím a reformací / protestantismem, ale mezi evropskými zeměmi (tehdy se státním náboženstvím) a (v některých ohledech formálně zcela laickými) USA a rolemi, kterou v jejich společnostech hraje náboženství.

Alexis de Tocqueville mnohem víc než Havlíček veřejně vyzvedává pro náboženství tu roli, kterou hraje v USA a domnívá se, že se pořádek ve společnosti (který i jemu samotnému umožňoval mj. si držet panství) bez náboženství neobejde. Přál by si, aby církevní představitelé politickou svobodu a svobodu svědomí vítali a nepotlačovali.

Alexis de Tocqueville – Oeuvres Complètes, Tome XV – Correspondance d'Alexis de Tocqueville et de Francisque de Corcelle; Correspondance d'Alexis de Tocqueville et de Madame Swetchine, I. volume, Établi par Pierre Gibert, Éditions Gallimard, 1983, str. 173

15 novembre 1843, Alexis de Tocqueville à Francisque de Corcelle

L'un de mes rêves, le principal peut-être en entrant dans la vie de politique, était de travailler à reconcilier l'esprit libéral et l'esprit de religion, la société nouvelle et l'Église. Cette réconciliation si nécessaire à la liberté et à la moralité publique est maintenant impossible ...

Tamtéž, str. 385 (dopis Francisque de Corcelle, nedatován):

Libéralisme de l'Église et paix du monde, je n'ai que cela dans le cœur.

Tocqueville mnohem víc než Havlíček (možná jako mimikry či pokus o reformu) také vyzdvihoval katolictví a jeho potenciální přínos pro demokratickou společnost - srv. Alexis de Tocqueville – De la démocratie en Amérique, Première édition historico-critique revue et augmentée par Eduardo Nolla, Ouvrage publié avec le concours du Centre National des Lettres, Libraire Philosophique J. Vrin, Paris, 1990, ISBN 2-7116-1008-X, delší část kapitoly I, II, 9, nazvanou *De la religion considérée comme institution politique, comment elle sert puissamment au maintien de la république démocratique chez les Américains*, str. 426-430 [– O náboženství chápaném jako politická instituce a o tom, jak u Američanů výrazně slouží k udržení demokratické republiky – v českém vydání Alexis de Tocqueville – Demokracie v Americe, z francouzského originálu přeložil Vladimír Jochman, Lidové noviny 1992. na str. 218-220].

Alexis de Tocqueville se však v hloubi duše obává, že běžným stavem pro katolickou církev bývá dohoda se stávající světskou mocí za účelem potlačování svobody svědomí i svobody politické společnými silami. Obává se nesmiřitelného ducha katolicismu, který nesnese, aby někde nebyl pánem. Což Tocqueville svěruje jen nejdůvěrnějším přátelům, ...

Alexis de Tocqueville – Oeuvres Complètes, Tome XV – Correspondance d'Alexis de Tocqueville et de Francisque de Corcelle; Correspondance d'Alexis de Tocqueville et de Madame Swetchine, 1. volume, Établi par Pierre Gibert, Éditions Gallimard, 1983, str. 174

Comme vous, je pense que la révolte du clergé contre le pouvoir est l'état exceptionnel et passager; que l'état habituel et permanent est sa servilité; ou du moins un partage inégal de pouvoir avec lui; une sorte d'arrangement qui ferait du gouvernement et de l'Église deux associés aux dépens de la liberté, l'une aidant à restreindre la liberté de conscience et l'autre en retour la liberté politique. ... Je suis également décidé à tenir ferme dans la question de la liberté de l'enseignement. Mais je désire que le gouvernement ait la prudence de ne pas présenter la loi avant que cet orage soit calmé; car la question serait décidée contre nous en ce moment. ... Ce que vous dites sur les jésuites est ingénieux et vrai. Mais, entre nous, ce qui est plus dangereux qu'eux c'est l'esprit même du catholicisme, cet esprit intraitable qui ne peut vivre nulle part s'il n'est le maître. Le catholicisme, qui produit de si admirables effets dans certains cas, qu'il faut soutenir de tout son pouvoir parce qu'en France l'esprit religieux ne peut exister qu'avec lui, le catholicisme, j'en a bien peur, n'adoptera jamais la position qu'il a eue dans l'ancienne et toutes les fois qu'on lui donnera des forces, il se hâtera d'en abuser. Je ne dirai cela qu'à vous. Mais je vous le dis, parce que je veux vous faire pénétrer dans ma plus secrète pensée. ...

Alexis de Tocqueville – Oeuvres Complètes, Tome XI, Correspondance d'Alexis de Tocqueville avec P.-P. Royer-Collard et avec J.-J. Ampère ; Texte établi, annoté et préfacé par André Jardin, Éditions Gallimard, 1970, str. 391 (15 septembre 1857)

L'ami Corcelle déborde d'un article en honneur du pape qu'il veut publier, dans huit jours, et dans lequel il me semble qu'il a grand-peine à faire aller ensemble son dévouement à l'Église de Rome et son vrai libéralisme. L'un et l'autre sont aussi sincère, mais concilier ces deux amours est fort malaisé et il va de l'un à l'autre dans cet écrit d'une manière assez singulière. C'est en vérité un étrange homme. Comme il serait heureux de pouvoir se faire brûler! ou, faute de mieux, pendre! Le malheur veut que le temps où il vit ne permet guère d'espérer qu'on lui donne cette satisfaction. Je n'ai guère rencontré d'esprit moins sûr et d'âme plus généreuse, d'homme plus impatient et plus attachant.

... zatímco téměř totéž Havlíček píše veřejně ve svých novinách.

Politik Tocqueville se snaží přitom kulantně přispět k oddělení státu a (římskokatolické) církve politickými opatřeními – Alexis de Tocqueville – Oeuvres Complètes, Tome III – Écrits et discours politiques, 2. volume ; Texte introduit, établi et annoté par André Jardin, Éditions Gallimard, 1985, ISBN 2-07-070430-0; str. 491, 494; dále De la démocratie en Amérique II, I, 5 (str. 40); Ve svých Vzpomínkách – Alexis de Tocqueville – Souvenirs, Éditions Gallimard (1964) 1978 na str. 404-406 (Appendices) Tocqueville vytýká dokonce i tehdejšímu prezidentovi Ludvíku Napoleonovi, že vychází katolické církvi příliš vstříc.

Člověk Tocqueville však na více místech i na sklonku života neslavně kolísá, popírá sebe sama anebo běžně ověřitelná fakta:

Již ve své Démocracii v Americe – De la démocratie en Amérique I, II, 9, str. 224-225 Tocqueville znenadání jakoby na objednávku vyzdvihl katolictví: jakmile jsou prý kněží zapuzeni od vlády nebo se jí vzdávají, jak to učinili ve Spojených státech, má prý tamní menšinový katolicismus, který vynucuje stejná přesvědčení pro všechny, také díky chudobě svých příslušníků, lepší předpoklady k tomu, aby přenesli do

politického světa ideu rovnosti podmínek, než *protestantismus*, který prý *vede lidi naopak méně k rovnosti než k nezávislosti*.

Takováto silná tvrzení by si ale věru zasloužila odpovídající silné podpůrné argumenty. Z relativní vzájemné rovnosti členů ekonomicky méně úspěšné kulturně-sociální skupiny ve specifických podmínkách jedné země přece nelze vyvozovat, jak si tito nebo jiní lidé, hlásící se k týmž idejím a ideálům povedou za jakýchkoli jiných okolností nebo v jiném prostředí, i když nastane třeba i to, co nebylo a ani dnes nebývá v tomto světě zrovna pravidlem: že totiž budou ve větší měrou katolickém prostředí kněží od vlády opravdu odděleni. Kdyby tak jen skutečnost dotvrzovala Tocquevillova slova ještě nějakými dalšími způsoby, pak by tato měla ne snad valnou argumentační sílu, leč alespoň nějakou váhu. Například kdyby tam, kde tato jednotlivá vyznání na rozdíl od USA zcela převládají, vládla větší vzájemná sociální rovnost mezi katolíky než protestanty. Názorně by pro ně byl býval svědčil třeba větší blahobyt poddaných katolických než protestantských, kupříkladu chudší venkov v Anglii než na Sicílii. A na druhé straně výrazně menší a skrovnější sídla vládců katolických – třeba kdyby paláce v Madridu a Escorialu, v Neapoli a v Casertě, v Paříži (Palais Royal, Louvre, Luxembourg) a Versailles byly bývaly menší než rezidence vládců protestantských, jaké se nacházely v Amsterdamu, Londýně (Buckinghamský palác a Windsor) či ve Washingtonu (Bílý dům). Tocqueville však měl možnost více zemí procestovat, dimenze zblízka srovnávat a sám ve svých spisech či dopisech nezřídka svědčí – stejně jako sociální historikové – o opaku.

Ve svých řečech na svém zámku 18. srpna 1850 Alexis de Tocqueville – *Oeuvres Complètes*, Tome VI, 2. volume – *Correspondence Anglaise : Correspondance et conversations d'Alexis de Tocqueville et Nassau William Senior*; Éditées et annotées par H. Brogan et A. P. Kerr, Éditions Gallimard, 1991, ISBN 2-07-071945-6, str. 280-281 – v podání anglického ekonoma Williama Nassau Seniora vyzvedával Tocqueville onu neděli náboženství výlučně z hlediska jeho schopnosti zabránit anarchii a boji tříd, díky čemuž se také k němu od zmatků za velké revoluce naučily v různých dobách hlásit a podporovat její ty společenské třídy, které mají za eventuálního společenského chaosu co ztratit. Na námitky, že taková doktrína povede k pokrytectví, se Tocqueville Nassaua jen pokouší ujistit zvláštním a ještě statistickým argumentem, že náboženský systém, který se učí ve všech školách, káže ve všech kostelích a o němž se vedou rozpravy ve všech částech společnosti, bude přijímat bez vlastního zkoumání devět desetin těch, jimž se předloží. Svého anglického přítele se pak Tocqueville pokouší přesvědčit, že jakkoli jsou povinnosti vyžadované katolicismem a jeho kněžími, nepříjemné a obtížné [pénible], mnoho katolíků naopak ony předepsané úkoly povzbuzují k dobrému dílu a tak ke shromažďování pokladu na nebesích. Nedává tak dostatečné odpovědi na námitky svého protestantského přítele, který by nejspíš byl ochoten katolicismus ne-li přijmout, alespoň respektovat, jen kdyby se mohl dobrat u každé jednotlivé povinnosti, vyžadované katolicismem, jejího dobrého smyslu. A to již u Buddha se smělo již o 2300 lety dříve diskutovat o všem jednotlivě! Buddha i jeho stoupenci rádi komukoli k nahlédnutí vysvětlovali nejen celou svou Osmidílnou stezku, ale i každý její jednotlivý bod – pokyn i jeho opak, náplň, modifikace, genezi a jeho místo v celku, a dále oprávněnost a nezbytnost každé své praktiky, i celého svého poselství, z nesčetných stránek a úhlů pohledu (například Madždžhima-nikája 117 – Maháčattárisaka sutta (Čtyřicet velkých věcí – Majjhima Nikāya 1995, str. 934-940). Zároveň byli již Buddhovi žáci dle dobových svědectví schopni zachovávat řád a fungování alespoň v prostředí jejich široké komunity – sanghy. I samotný tehdejší král Pasénadi obdivoval nebývalou a přitom dobrovolnou kázeň, vstřícnost a

přívětivost členů Buddhově obce, zatímco on sám nedokázal řevnivost, svárliivost a nepořádek u svého vlastního dvora odstranit a harmonii nastolit ani přísnými tresty, jak o tom svědčí Madždžhima-nikája 89 – Dhammačétija sutta (Mohyla Dhammy – Majjhima Nikāya 1995, str. 728-733).

The Middle Length Discourses of the Buddha, A Translation of the Majjhima Nikāya, Translated from the Pāli by Bhikkhu Ñāṇamoli and Bhikkhu Bodhi, Translation edited and revised by Bhikkhu Bodhi, Third Edition, Wisdom Publications, Boston-Somerville, Massachusetts, 1995, ISBN 0-86171-072-X:

89 – Dhammacetiya Sutta [Monument to the Dhamma], str. 728-733

117 – Mahācattārisaka Sutta [The Great Forty], str. 934-940

Ještě i po ukončení své politické kariéry se pak Tocqueville snažil od samotných Angličanů dopátrat, proč a díky čemu se v Anglii člověk mohl od jisté doby stát opravdovým gentlemanem nezávisle na svém rodu, už jen díky vzdělání a společenskému postavení. A nejen výlučně díky urozenému původu a krvi jako ve Francii, v níž se přece v dávných staletích nacházely podobné podmínky a feudální instituce. Alexis de Tocqueville – Oeuvres Complètes, Tome VI, 2, str. 160-162. Nebylo tomu tak náhodou díky protestantství? Když v mnoha částech Evropy přinejmenším oslabilo rozdělení společnosti na tři stavy a emancipovalo i posílilo měšťany. Proč proběhly krvavé revoluce, osudové pro samotné Alexisovy předky, ve většině zemí světa, ale zrovna v anglosaských a skandinávských zemích a Nizozemí ne? Ale ne, Tocqueville i na sklonku života – a stále bez bližšího objasnění – tvrdí, že ustavení Anglikánské církve znamenalo chybu: Alexis de Tocqueville – L'ancien Régime et la Révolution, Édité par J.-P. Mayer, Gallimard, (1952) 1964, III, 2 str. 249. Začervenal se Alexis alespoň, když ve svém veřejně vydaném pozdním díle: Alexis de Tocqueville – Starý režim a Revoluce, z francouzského originálu přeložil Vladimír Jochman a Adriena Borovičková, Academia, Praha, 2003, ISBN 80-200-0980-9, str. 64 svá „nejtajnější“ přesvědčení opět zpochybnil tvrzením, že prý věřit, že demokratické společnosti jsou vůči náboženství přirozeně nepřátelské, znamená dopouštět se velkého omylu: *nic v křesťanství, dokonce ani v katolicismu, absolutně neodporuje duchu těchto společností a mnohé věci jsou pro ně velmi příznivé?(!)*

Tohle (by) Karel Havlíček nikdy nenapsal!

... země výrazně protestantské (státy USA, Skandinávie, Anglie) definitivně dopracovaly občanských práv, zákonného pořádku a demokracie zhruba o 100 (ale i přes 200) let dříve než katolické země reformací téměř neovlivněné jako Itálie, Španělsko a země Latinské Ameriky:

Některé současné státy, území či obce USA se dopracovaly k definitivnímu všeobecnému nebo téměř všeobecnému volebnímu právu mužů již v průběhu 18. století, tedy někde i před Vyhlášením nezávislosti USA (1776), téměř všeobecné hlasovací právo mužů fungovalo v Norsku již od roku 1815, k hlasovacímu právu žen se dopracoval jako první americký Wyoming v roce 1869. Itálie naopak až po roce 1945, Kostarika po roce 1948, ostatní země Latinské Ameriky ještě později, Španělsko až po roce 1975. Venezuela je spíše diktaturou s nezákonným jednáním ze strany Huga Cháveze a rekordním počtem vražd dodnes. Rozdíl je tedy i přes 200 let. Obdobně tomu bylo se zákonností a občanskými právy.

„VÍ se ovšem, že byli by jistí lidé rádi, kdyby se raději žáci místo učení pořád modlili, zvláště z takových 'marnomluvných' modlitbiček, kterým pro samý nesmysl ani rozuměti není, co v nich stojí, a z kterých se člověk učí, brebtaje slova, nic nemyslíti, což jistí lidé za užitečnou vlastnost všech poddaných považují.“

Citace z: Pozorovatel politický – Slovan, 29.6.1850

Piaristé v Kroměříži nechávají žáky svého gymnasium nejen každodenně ráno nýbrž také ještě dvakrát za týden odpoledne do kostela chodit. Pobožnost je dobrá věc, kdybych ale dvě hodinky vždy sv. Ducha o pomoc prosil, a pak se na to jen hodinu učil, hřešil bycli proti Duchu Svatému, uváděje Jej v lehkost. zrovna tak jako dělník, který by jen půl dne pracoval a půl dne se modlil za to, aby Bůh jeho malou práci tak požehnal, jako by pracoval celý den. Byla by to dobrá špekulace! Pán Ježíš zajisté praví, abychom se modlili zkrátka, abychom nebyli při modlitbě marnomluvní jako pohané. Matouš VI. 5. 6. 7. 8.: "A kdybys se modlil, nebývej jako pokrytci, oni obyčej mají ve školách (t. j. sbory církevní) a na úhlech ulic stojíce modliti se, aby byli vidíni od lidí... Ty pak, kdybys se modlil, vejdi do pokojíka svého a zavra dvéře své, modli se k Otci svému... Modlíce se pak, nebudte marnomluvní jako pohané... atd. Avšak jinak smýšlel Ježíš a jinak smýšlí piaristé atd. Ví se ovšem, že byli by jistí lidé rádi, kdyby se raději žáci místo učení pořád modlili, zvláště z takových "marnomluvných" modlitbiček, kterým pro samý nesmysl ani rozuměti není, co v nich stojí, a z kterých se člověk učí, brebtaje slova, nic nemysliti, což jistí lidé za užitečnou vlastnost všech poddaných považují.

„Vůbec se nemůže uvarovati nestranný pozorovatel toho povšimnouti, že vůbec mezi protestanty panuje více vzdělanosti, pilnosti a také občanské svobody než mezi katolíky – a to platí jak ve velkém tak v malém. Jaké jsou toho přirozené příčiny, dalo by se snadno ukázati.“ ...

to je citace z článku Republiky Amerikánské (závěrečná pasáž článku) – Slovan, 12.2. 1851

Obrázek Mistra Jana Husa si Havlíček vyvěsil i ve svém vyhnanství.

Proto také obě tyto despotie tak velice nenávidí Husa a snažili se jméno jeho u našeho nevzdělaného a v historii nesečteného lidu co nějakého zlosyna zohyzditi, myslíce, že s osobou jeho porazí též i blahonosné myšlenky od něho do národu vštípené. Nám ale, kteří se snažíme o spravedlivost a svobodu jak duchovní, tak i světskou, kteří chceme pravé a čisté, člověka ušlechťující náboženství a poctivou dle vůle lidu a k blahu lidu zařízenou vládu, nám velice na tom záležitosti musí, aby se lidu strany tohoto velikého muže, kterého nám všichni vzdělaní a již svobodní národové závidí, oči otevřeli, aby náš celý národ v mistru Janu Husovi poznal zase svého nejvěrnějšího přítele a otce, jenž lásku svou k národu českému a k pravdě největší lidskou cenou svým životem ochotně zaplatil. Jako takového, ctili jej naši předkové přes 200 let, a jen zase dvoustoletá duchovní a světská despotie mohla tuto zakořeněnou a zaslouženou úctu zničit. S časem svobody navrátí se zase stará úcta. Obraz mistra Jana neměl by v žádném obydlí pravého Čecha chyběti, a každý představiž jej mládeži, co příklad nejhodnější k následování, co pravého ctitele Boha a přítele lidu.

Karel Havlíček uznával, že Češi na úrovni Němců (jejichž kulturní instituce tenkrát museli financovat ze svých vlastních daní) nejsou, ale kulturně pozoruhodnějšími národy jsou mu staří Řekové a Francouzi. Náležitě setrvalosti a důkladnosti se zase Češi naučí lépe od starých Římanů, Angličanů a Američanů. Němci prý v politice, vědě ani v umění zatím srovnatelných výsledků nedosáhli.

Nová knížka od hraběte Lva Thuna – Národní nowiny, 21. 8. 1849 (článek má pokračování v NN 22.8. a 23.8. 1848) <http://texty.citanka.cz/havlicek/nn1-58.html> (Národní Noviny čís. 185-187.)

Věci, ve kterých se s p. hrabětem nesrovnáváme, jsou předně veliké, jak myslíme přeceňování a vychvalování Němců, jejich učenosti a zásluh o civilisaci na str. 32., 33. a 34. Čtoucí tyto strany, musí zrovna mysliti, že pan hrabě pokládá Němce za první národ na světě a že je nám Slovanům jako zrcadlo ve všem k následování představuje.

Nikdo nebude tvrdit, že jsme se již vyrovnali Němcům: jinak jest ale, máme-li si je co vzor k následování vyvoliti. My především v tom hledáme budoucí velikost Slovanů, když by se nejvíce dle příkladů a vzorů starověkých Řeků a Římanů, pak ale Angličanů (severních Američanů) a Francouzů vzdělávali. Neboť Řekům a Francouzům zdá se nám nejvíce podobná býti povaha národní slovanská a v tom co naší slovanské povaze chybí, totiž setrvalost, důkladnost, zdají se nám Angličané a starověcí Římané mnohem ctihodnější mistrové než Němci, kteří se jim v těchto vlastnostech ještě nikdy nevyrovnali. A v čem bychom si my Slované měli vzít Němce za vzor: v politice? v té jsou oni sami nejbídnější školáci, jak zkušenost učí; ve vědě? v té jsou pedanti, kteří si tvrdou skořepinou vědy tak zuby vylámou, že již ani jádro, kdyby se i až k němu probrali, okusiti nemohou; v umění? k tomu jsou buď příliš chladní, buď příliš titěrní, buď zase přeučení; zkrátka by se nejlépe charakterisovati dali, že jsou velicí mistři v malých věcech. Není zde příležitost místo, abychom slabé strany Německva rozebírali: ale máme přesvědčení, že všechno skoro, co jest na Němcích následování hodné, mnohem skvěleji a důkladněji u jiných národů nalzáme a že všechno to, co mají Němci původního u sebe, následování pro nás hodno není.

Tolik o poměru Slovanů a Němců vůbec; má-li ale p. hrabě přede vším jen na zřeteli Čechy a Němce v Čechách, jak se to skutečně zdá na str. 34., kde praví: "Dokud ale Slované co do vnitřní síly a vzdělanosti zůstávají budou pod Němci, potud musí tito více platiti v životě jak občanském, tak politickém", tu se zdá p. hrabě zapomínati, že dle našich dosavadních poměrů v Čechách všechna česká vnitřní síla i vzdělanost v německé formě vlezla a Němcům se připočítala, držícím násilně (pomocí vlády) všecken monopol intelligence. Kdyby ale p. hrabě obyčejnou německou vesnici v Čechách porovnal s obyčejnou českou, sotva by shledal veliký rozdíl vnitřní síly a vzdělanosti. Sem též náleží to, co praví pan hrabě (str. 42.) o divadle "Není to tedy se strany naší (jak se vyjadřuje p. hrabě) "lichá národní ctižádost aneb hledění okem závistivým na to, co mají jiní", když rozličné ústavy pro sebe žádáme, které jsme až posud vlastními penězi a daněmi, vlastními silami vydržovati museli pro cizí čest a pro svou potupu, totiž pro rozmnožení důkazů, že máme mnohem méně "vnitřní síly a vzdělanosti", než Němci. Všeobecné sady nemívají vždycky platnost; ku př. praví p. hrabě: "Především budiž dána každému člověku a národu stejná svoboda, by se o svých silách vyvíjeli". Byli ale dva sousedé, kteří mívali před časy oba po čtyřech koních: při rozličných příležitostech sobě ale soused Michl poznenáhla tři koně od souseda Vaška přivlastnil, tak že konečně má Michl sedm a Vašek jednoho koně. Nyní mají jít oba na přípřež, oba dostanou stejný náklad (mají se o svých silách vyvinout), a Michl se směje Vaškovi, že tak pomalu jede, ba pochybuje dokonce, neuvázne-li Vašek někde v blátě. Otázka: Nebylo-li by záslužno, aby napřed soused Michl sousedovi Vaškovi ty tři ukradené koně vrátil, a pak s ním teprv o závod jel? Myslíme, že toto podobenství měl p. hrabě, spisuje třetí oddělení své knížky, dobře na zřeteli míti, pak by byl snad ledacos vynechal a ledacos přisadil!

Slovanská politika, Slovan, 17. a 24. 7. 1850:

Emancipace od německví musí být v každém ohledu naše heslo a proto budiž studium jazyku a literatur románských, zvláště pak anglické a francouzské, hlavní péče všech našich nadanějších a vzdělanějších mladíků. Toto studium přesvědčí

každého, kterak největší část vzdělanosti německé a veškeré té zásoby knih a myšlének, s nimiž se Němci naproti nám tak rádi chlubívají, vážena jest od Angličanů a Francouzů, a kterak pro nás velice prospěšno bude, nabíratí zrovna z pramene tam, kde se nám nabírání milerádo popřeje beze všelikého vychlubování a vyčítání. Politování hodno jest, že ani nemáme ještě pomocných filologických spisů v našem jazyku k naučení se angličiny, franciny a že musíme obyčejně zase jen skrze velikou okličku totiž z německých slovníků a mluvníc k poznání tech jazyků přicházeti, ačkoliv Rusové a Poláci mají v tom ohledu velmi dobré práce, kterých i my použití můžeme, a dle kterých by téměř jen hračka byla česko-anglické a česko-francouzské mluvnice slovníky sestaviti, kdyby se jen někdo v tu práci uvázati chtěl. V tom ohledu musí se naši Matici spravedlivá předhůzka činiti, že ve vydávání spisů svých příliš náhodou a passivně se řídití nechává, a málo kdy aktivně na vypracování a vydání jistých potřebných a užitečných spisů působí.

Již dlouho před totalitami 20. století varuje před obmyslností Ruska, postoji Poláků ...
Slovan a Čech, str. 64 – Pražské noviny 15.2. – 21.5. 1846, str. 28-101; in: Karel Havlíček – Politické spisy I, Díl I – Pražské noviny, Jan Laichter, Praha, 1900

Nemohu zde obšírně všechno vypisovati a na svědectví uváděti, co jsem v Rusích o Slovanstvu mluvíti slyšel a vyrozuměl: dosvědčiti však mohu, že Rusové s ostatními Slovany nikoli bratrsky, nýbrž nepoctivě a sobecky smýšlejí. Jak směšno, jak neprakticky bylo by tedy s tajným nepřitelem svým, který rouchem bratrským chtivost svou jen zakrývá, bratrovati se!! Přiznávám se, že mi Maďaři, co zjevně nepřátelé Čechů i Ilirů jsou milejší než Rusové, kteří s Jidášským políbením přicházejí – nás vstrčit do kapsy. Čechové jsme a Čechové zůstatí hodláme na vždy, a nechceme se státi ani Němci, ani Maďary, ani Rusy, a proto budeme k Rusům chladní, nechceme-li je dokonce nenáviděti.

Ale právě tak chladni budme i k Polákům. Poláci jsou také Rusové, jenom že se svázanýma rukama. Povědomo, že dříve Poláci o Slovanstvu pranic věděti nechtěli, nazývajíce ho Rusismem, teprve když demokrati a emigranti polští ve Francouzích na šťastnou tu myšlénku přišli, že by snad ostatní Slované také s Poláky zároveň lehkomyšlné revoluce vyváděti, a tudy jim v jejich špatně vypočtených plánech posloužití mohli: tu teprva počali se s námi bratrovat, a již si ve své lehké sanguinické mysli představovali, jak budou oni hegemonii vést mezi západními liberálními Slovany, jak budou oni naši vůdcové, jak my se za ně budem s každým bítí, koho oni nenávidí! Blázni byli, kordy měli! – My zatím ale máme chladnější krev a lepší rozum. Byl také jeden Polák (nebudeme ho jmenovati), který jen proto do Čech hojnost knih polských posílal, poněvadž myslil, že se časem svým popoľštíme!!

Znameníť jest konečně i to, že Rusové a Poláci jedni druhé vzájemně z počtu Slovanů vylučují: Ruští učení dokazovali o Polácích, že jsou neslovanského kmene Sarmatského (a po tichu řečeno, polská šlechta sama tak smýšlela, držíc svou krev za něco lepšího, než je slovanská a rusínská – selská), a Poláci zas dokazovali o Rusích, že jsou mongolského původu.

Ani Rusové ani Poláci neuměli posavad z myšlénky Slovanstva tak kořistiti, jak by pro ně nejprospěšněji bylo. S jakousi šviháckou nadutostí hledí oba národy na nás Čechy z výšky dolů, jakožto na nepatrný náruček: ačkoli se jim při tom zrovna tak děje jako vždy ve světě, kde se nadutý s příčinlivým skromným člověkem scházejí.

Rusové – Slovan 1850, Tiskem Františka Procházky v Kutné Hoře – máj, červen, červenec, str. 496-506

Karel Havlíček v polemice s Janem Kollárem

Panu profesoru Janu Kollárovi – Slovan, 7.9., 23.10 a 2.11. 1850:

Mně alespoň jest nyní jeden živý a čiperný slovanský hošík, z kterého něco může být, milejší a důležitější než všechny staroslovanské bůžky, co se jich kde vykopalo a vykopá, ulilo a ještě ulije.

Jen jednu zkušenost páně Kollárovu nemám, totiž jak by vypadaly moje články v Reichszeitungu aneb Vídeňském deníku, kdybych byl dříve sepsal Slávy dceru; jestli ale to jest ta jediná zkušenost, kterou jen ve stáří nabýti lze, prosím Boha, abych se velkého stáří nedočkal!

před Německem i jeho filosofy, kteří „vůbec všemu výborně rozumějí, vyjmouc toliko to, co by lidem opravdu k nějakému užitku posloužití mohlo“. Ti si vytvořili „nesrozumitelnou řeč skolastickou, ve které jejich moudrost zdaleka velmi důstojně a vzácně vypadá. Když však se slova na stranu dají, najednou zmizí se slovy také jádro.“

Školácká filosofie – Česká včela, 4.5. 1847

Dr. Gábler myslí, že zapotřebí jest veškerou učenost zakládati na zkušenosti opravdivého světa a tak skromným způsobem od jedné zkušenosti postupovati ke druhé až tak daleko, jak síly duchu našemu vyměřeny jsou: školáčtí filosofové však, pohrdajíce náramně všemi ostatními sprostně rozumnými lidmi, vykládají nám ustavičně, kterak povstal tento svět, kterak musil povstati, a vůbec všemu výborně rozumějí, vyjmouc toliko to, co by lidem opravdu k nějakému užitku posloužití mohlo. Takovíto zvláště v Němcích velmi četní papíroví mudrcové utvořili si mezi sebou zvláštní, ostatním lidem nesrozumitelnou řeč skolastickou, ve které jejich moudrost zdaleka velmi důstojně a vzácně vypadá. Když však se slova na stranu dají, najednou zmizí se slovy také jádro.

Přesvědčení jsouce, že nákladu sil duševních na takové nepraktické hloubání velice jest škoda, poněvadž se od jiných, národu prospěšnějších zkoumání odvracují, neradi bychom, aby naše vznikající literatura již v sebe přijala s takovou školáckou filosofií zárodek omrzelé vyzáblosti, jakou se znamenají z veliké části školáčtí filosofové němečtí,* a jmenovitě dr. V. Gábler přejal úkol vystoupiti s takovými náhledy, jejichž jen počátek jest onen nadzmníněný článek v Muzejníku, kteréhož další vyvinutí vysvětlení a odůvodnění následovati bude.

*Podotknouti musíme, že i u jiných výše než Němci stojících národů, jmenovitě Angličanů a Francouzů, nepanuje úcta k německé filosofii; jako bychom si vůbec přáli, aby našinci více pěstovali tyto dvě literatury (francouzskou a anglickou), než se posud dělo, kdežto skoro jen výhradně (vyjmouc jihoslovanské spisy) jen německou literaturu známe na velikou naši újmu.

Za svobodné země považoval Havlíček Norsko, Švédsko, Švýcarsko, Belgii a Anglii a tehdejší USA.

Sluší-li práva občanů vyměřovati podle daní? – Slovan 25.9. 1850:

Ostatně ale vidíme ku př. v Americe severní a ve Švýcařích při velmi demokratických ústavách velký občanský pokoj panovati a pozorujeme tam větší úctu k cizímu jmění nežli v nejabsolutnějších a nejaristokratičtějších zemích, praktický to důkaz, že nevede opravdivá občanská a demokratická rovnoprávnost k těm věcem, před kterými nepřátelé rovnoprávnosti, zahalení to aristokraté, tak ouzkostranně umějí varovati, jen aby přednosti své zachránili.

Němci – Národní nowiny, 1. 7. 1848

Ačkoli strana republikánská w Němcích porážkami w Badensku welmi utrpěla a pokusy její s veřejného jewiště mečem zahnány byly, přece neuhasl oheň jejího

snažení, naopak pokauší se tajným umlauwáním o nowé prospěchy. Činnost její jest neunawená. Hlavní její sídlo jsou nyní Švýcary, odkud vycházejí paprskové její b blahodějnosti (!) jmenowitě do Němec. ...

jako svobodní zmiňování „obyvatelé Sev. Amerického soustátí, pak Belgičané, Švýcaři, Angličané“ – Epištoly Kutnohorské XIX

Norsko, Švédsko, ... – Slovan 1850, Tiskem Františka Procházky v Kutné Hoře – leden, únor, březen, Pozorovatel politický, str. 406

Zejména o reáliích posledních dvou psal do svého časopisu „Slovan“ na pokračování.

Franklin a jeho politika – Slovan 1850, Tiskem Františka Procházky v Kutné Hoře – srpen, září, str. 714-720, 746-751

Zachary Taylor a Millard Fillmore – tamtéž, str. 780-782

Republiky Amerikánské – Slovan, 12.2. 1851

Svobodný výrob a svobodný obchod – Slovan 29.3. a 12.4. 1851 (zejména 2. část)

List z Ameriky – Slovan, 9.7. 1851

Něco o zákonním odporu – Slovan, 10.8. 1851

Na ústředního likvidátora občanských svobod, hlasovacího práva a dalších vymožeností roku 1848, tehdejšího rakouského premiéra Felixe Schwarzenberga i na jeho bratra arcibiskupa ...

Petr Hora-Hořejš – Toulky českou minulostí VII, Via Facti, Praha, 1998, ISBN 80-238-2999-8

str. 176:

Fáze přechodu k éře tzv. neoabsolutismu měla charakter velké improvizace, při níž Schwarzenbergova vláda udržovala veřejné mínění v iluzi, že pokračuje v realizaci, ba v prohlubování leckterých oprávněných požadavků revoluce, nyní tak ovšem činí jemnějšími metodami a za rozumného řízení „shora“. Ve skutečnosti vláda vymožeností revoluce drtila jednu po druhé.

str. 177:

Státní moc hrála podobnou hru, na jakou si starší čtenáři pamatují z časů po srpnu 1968. Předstíralo se, že „reformní jaro“(tak jako proslulé „Pražské jaro“) pokračuje, avšak jinými formami, volnějším tempem.

str. 178:

Velké politické manévry definitivně skončily s posledním dnem roku 1851. Obyvatelé habsburské říše měli vsutku důvod myslet si, že je někdo na Silvestra vyvedl ošklivým aprílem. Co platilo včera, nemělo už platit zítra. Premiér Felix kníže Schwarzenberg, neboť on to byl, kdo obratně a promyšleně posiloval úlohu mladičského císaře, v silvestrovských patentech odkryl karty a vynesl na závěr trumfové eso. Dost bylo hry na demokracii, nastal okamžik pravdy!

... básník alespoň skládal satirické popěvky – jeden s úvodními slovy „Zle, matičko, zle, Švarcenberci zde.“

Píseň Čechů roku 1850

Zle, matičko, zle!

Švarcenberci zde:

jeden, ten je generál,

a druhý je kardinál;

zle, matičko, zle!

Zle, matičko, zle!
Švarcenberci zde:
jeden drží karabáč,
druhý říká »Otčenáš«;
zle, matičko, zle!

Zle, matičko, zle!
Švarcenberci zde:
jeden, ten je arcibiskup,
druhý je taky špicbub;
zle, matičko, zle!

Mně se, mně se, mně se všecko zdá
Mně se, mně se, mně se,
mně se všecko zdá,
že pan Švarcenberk
o ústavu hrá;
Mně se, mně se, mně se,
mně se všecko zdá,
že o konštituci hrá:
to obležení
nadarmo není,
to se časem svým
v robotu změní!
Mně se, mně se, mně se,
mně se všecko zdá,
že o konštituci hrá!
Škoda je těch časů,
když jsme povstali,
když jsme konštituci
ve snu dostali;
škoda je těch časů,
když jsme povstali,
že jsme my vás neznali:
měli jsme vás znát,
na fůru vás dát,
za hranice vyjet,
tam vás vysypat!
Škoda je těch časů.
když jsme povstali,
že jsme my vás neznali!
1850

Proti revolucím i despotismu je vhodným prostředkem všeobecné hlasovací právo.
Sluší-li vyměřovati práva občanů podle daní – Slovan, 25.9.1850:
Jedině tam jest možný trvanlivý pokoj a pokojnost, kde vládne skutečná přirozená většina: všeobecné hlasovací právo jest jediný platný prostředek proti revolucím.

Společnost dále nemůže fungovat bez politických a hospodářských svobod, ...

Svobodný výrob a svobodný obchod – Slovan 29.3. a 12.4. 1851

Revoluce – Slovan 30.1. a 8.2. 1851

Generál Cavaignac – Národní noviny, 29.11. 1848:

W kwétnu wywolilo si ho město Paříž také za svého zástupce do sněmu, w tentýž čas přejmul ministerstwo wálky a obíral se zřízením wojska a na hranicích a táborech blíž Paříže, kde se znamenitá wojská síla sjednotila, aby stála pohotově proti obáwanému powstání komunistů.

... stabilního ekonomického prostředí, ...

Předpekli politické – Slovan 6. listopadu 1850:

Tento stav, tato nesmírná nejistota jest také hlavní příčinou všeho zlého, které Rakousko nyní zakouší: žádný neví, jak budou stát záležitosti naše za rok, za měsíc, ba ani za druhý den skoro předvídati nemůžeme, jak bude s námi. Proto hynou obchody, není smělosti k žádným průmyslným podniknutím, všechno jest jako na vahách, všechno žije jen od dneška na zejtrék. Každý, kdo by něco podniknul, musí se obáwati, aby se zatím okolnosti nezměnily, a aby tím podniknutí jeho, založené na nynějšku, nevzalo zkázu.

Republiky Amerikánské – Slovan, 12.2. 1851

... nezbytné svobody tisku, ...

Místo úvodu – Slovan, 8.5.1850:

Znamenitý muž národa anglického [Richard Brinsley Sheridan] pravil: "Raději žádný sněm než žádnou svobodu tisku; raději oželím odpovědnost ministrů Habeas-Corpus-actu, povolování daní, nežli svobodu tisku, neboť touto všechna dotčená práva opět si získají!"

Pravdivost jeho slov, skutkem osvědčená v dějinách novějších století, zakládá se hlavně na tom, že bez osvěty a probuzenosti duševní není národ schopen uhájiti svobodu svou a právní zákonitou vládu proti libovolnosti zpanštlých samozpěštníků, kteří vždy o to usilují, brzy chytře a pokrytsky, brzy zas násilně, aby zneužívatí mohli statků a osob spolutvorův svých, od Boha rovně oprávněných.

Nemohla by zajisté malá hrstka vládychtivých utiskovati ku svému prospěchu celý národ, kdyby tento, jsa náležitě vzdělán, rozuměl všem svým záležitostem a svou vůli náležitě projevití a provésti uměl. Úkolem svobody tisku jest tedy povýšiti poznenáhla celý národ, neb alespoň největší část jeho k takovému vzdělání, a jen tenkrát můžeme sobě dělati naději na opravdivou a jistou svobodu. Třeba se i národu podařilo náhodou skrze revoluci svrhnutí se šije své jařmo absolutní vlády, jestli zároveň není větší část jeho vzdělaná, v brzkém času zase jiní pod jinými záminkami dovedou se zmocniti libovolné a protizákonné vlády nad národem, jako toho právě za našich časů leckde příklady vidíme.

Není zde k tomu místo a také ani úmysl, dokazovati důležitost svobody tisku pro svobodu občanskou - zdá se mi, že již příliš přesvědčen jest svět o této pravdě.

jazykové rovnoprávnosti.

Naše politika – Národní noviny 12.-28.4. 1848

Článek, o kterém bych si přál, aby jej každý přečetl a rozvážil – Národní noviny, 30.8. 1848

Spravedlivostí svou v národním ohledu můžeme se my, Slované rakouští, vždy nad ostatní národy vyznamenati. Mnozí této spravedlivosti, totiž pravé svobodě nikterak rozuměti nechtějí, oni přejí si svobodu, ale jen pro sebe, jiným nedovolují toho, co sami pro sebe žádají, ale, Slované rakouští, kteří jsme posud vždy byli proti ostatním

ve křivdě, zaujímající všude jen druhé neb poslední místo, dovedeme se nyní nejlépe spravedlivě a snášenlivě s ostatními porovnat, zvláště když nic jiného, nic více žádati nebudeme než rovnost, neosobující si přednost.

Austroslavismus bere Havlíček jako dočasnou ochranu proti ještě mocnější variantě německého národního útlaku, ...

Naše politika – Národní noviny 12.-28.4. 1848

Revoluce – Slovan 30.1. a 8.2. 1851

Potřeba federace – Národní noviny, 5. 5. 1849

Jediný platný prostředek proti tomuto utiskování jest, když se více slabších národů dohromady spojí a jeden druhému pomoc obětuje, tak aby mohly spojenými silami přinutit větší národy ke spravedlivosti a hájit proti nim společně svou svobodu, neodvislost a právo. Pak jest spíše naděje na bratrství, když každý může říci: Já pán, ty pán!

... dočasnou ...

Jeszcze Polska niezginela

A třeba nám odzpívali –

ej, – všechno má svůj čas!

A čím my jindy bývali,

budem přec ještě zas!

... místo poklonování Vídni však povzbuzuje své krajany: „Nečiňme jim po vůli, nedejme se promrzeti.“

Slovan 9.8. 1851, Konec

„Nejenom světlo může českému národu dopomoci k blahobytu, osvěta bez statečnosti, bez moci národní, bez chabrosti a nepoddajnosti nestačí.“

dopis z Ruska, Havlíčkova čítanka, Fr. Radoušek, Přerov, 1907, str. 6

„Čtěte se sami a ostatní vás budou ctít.“

Naše politika, Národní noviny 12.-28.4. 1848